

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
**Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ (1854 - 4 Αυγούστου 1865) ΜΑΚΑΡΙΟΣ
Α΄ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ**

Ο μεγάλος αριθμός των Μονών στην περιοχή της Μαραθάσας, όπως αυτών του Κύκκου, της Τροοδίτισσας, της Αγίας Αγρίας ή Αρκάς, της Τρικουκκιάς, των Ελικιών και του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή, καθόρισε την ιστορία των χωριών της και συνέτεινε, ώστε το πλαίσιο της ζωής των κατοίκων να είναι οργανωμένο με ισχυρούς συνεκτικούς δεσμούς γύρω από την Εκκλησία και την πνευματική της ζωή¹. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, σε ορισμένες από τις Μονές αυτές λειτούργησε Ελληνική Σχολή για τις ανάγκες των δοκίμων τους, όπου φοίτησαν και πολλά παιδιά από τις γύρω κοινότητες, τα οποία στη συνέχεια υπηρέτησαν στην Κύπρο και στο εξωτερικό σε ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα². Είναι αξιοσημείωτο ότι από τον 18ο έως τον 20ό αιώνα, περίοδο κατά την οποία σώζονται επαρκή στοιχεία για τον τόπο καταγωγής των Κυπρίων Αρχιερέων, πέντε Αρχιεπίσκοποι και δεκατρείς Μητροπολίτες της Κυπριακής Εκκλησίας, καθώς και ένας Πατριάρχης και δέκα Μητροπολίτες των Πρεσβυγενών Πατριαρχείων, κατάγονταν από τα χωριά της Μαραθάσας. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται οι Αρχιεπίσκοποι Μακάριος Α΄ (1854-1865), Σωφρόνιος Γ΄ (1865-1900), Κύριλλος Β΄ (1909-1916) και Μακάριος Β΄ (1947-1950), οι οποίοι γεννήθηκαν και έζησαν τα πρώτα χρόνια της ζωής τους στο χωριό Πρόδρομος, γεγονός μοναδικό στην κυπριακή εκκλησιαστική ιστορία³.

---

1. Για γενικές πληροφορίες για την ιστορία των χωριών και των Μονών της περιοχής βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ιστορική επισκόπηση των δεκατεσσάρων χωριών της Μαραθάσας», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 28 (2002) 119-158.

2. Για παράδειγμα, για την Ελληνική Σχολή Κύκκου και την ιστορία της βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής (1634-1878), Λευκωσία 2011, σ. 63-69.

3. Για τους κληρικούς των χωριών της περιοχής, οι οποίοι ανήλθαν σε αρχιερατικούς θρόνους, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Επιφανείς κληρικοί από τα χωριά της Μαραθάσας (18ος - 20ός αι.)», στον τόμο: Ελευθέριου Αντωνίου (επιμ.), Πρακτικά Τέταρτου Κυπρολογικού Συνεδρίου, τ. Γ-1΄, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 2012, σ. 309-319.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Α΄ υπήρξε μία από τις ευγενέστερες μορφές Αρχιερέων των χρόνων της Τουρκοκρατίας, και διακρίθηκε για τη συνέπεια με την οποία υπηρέτησε την πνευματική και μορφωτική πρόοδο του υπόδουλου Ελληνισμού της Κύπρου, και την προσπάθεια για βελτίωση των συνθηκών ζωής του. Ο κατά κόσμον Μιχαήλ Χριστοδουλίδης γεννήθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και σε νεανική ηλικία εντάχθηκε στους δοκίμους της παρακείμενης στη γενέτειρά του Μονής της Παναγίας της Τροοδίτισσας, όπου έμαθε τα πρώτα του γράμματα. Στη συνέχεια εγκαταβίωσε για δύο περίπου χρόνια στη φιλόξενη Μονή της Παναγίας του Κύκκου, όπου διδάχθηκε τη βυζαντινή μουσική από τους ονομαστούς ιεροψάλτες της, και ακολούθως, στις αρχές της δεκαετίας του 1820, μετέβη στη Μητρόπολη Πάφου, κοντά στον εκ μητρός θείο του Λαυρέντιο⁴, όπου χειροτονήθηκε Ιεροδιάκονος από τον Μητροπολίτη Πάφου (1821-1827) Πανάρετο⁵. Στην πόλη αυτή παρέμεινε μέχρι το έτος 1827, κατά το οποίο ο Πανάρετος εξελέγη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του νησιού, οπότε τον ακολούθησε στη Λευκωσία.

Στην κυπριακή πρωτεύουσα ο Μακάριος υπηρέτησε ως Ιεροδιάκονος, τόσο του Πανάρετου, όσο και των διαδόχων του Αρχιεπισκόπων Ιωαννικίου (1840-1849) και Κυρίλλου Α΄ (1849-1854), για είκοσι επτά συνεχή χρόνια, διάστημα κατά το οποίο άφησε φήμη ταπεινού και ενάρετου κληρικού, ο οποίος «ουδέποτε δυσηρέστησέ τινα, ουδέ παρεπίκρανε, αλλ΄ ήτο ευπειθέστατος και γλυκύτατος». Ο λαός, με το αλάνθαστο αισθητήριό του, όταν το 1854 απεβίωσε ο τότε Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Α΄, τον εξέλεξε για να τον διαδεχθεί, παρά το γεγονός ότι ήταν ένας

---

4. Για τον Λαυρέντιο, ο οποίος διετέλεσε Μητροπολίτης Πάφου (1855-1869), βλ. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, Η συμβολή της Μαραθάσης εις την Εκκλησίαν, Λεμεσός 1939, σ. 35-36· Ιωάννη Τσικνόπουλλου, Ιστορία της Εκκλησίας της Πάφου, Λευκωσία 1971, σ. 95.

5. Σύντομα βιογραφικά σημειώματα για τον Μακάριο δημοσιεύτηκαν από τους Φίλιππο Γεωργίου, Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας Κύπρου, Αθήνα 1875, σ. 130-133· Κλ. Μυριανθόπουλο, Η συμβολή της Μαραθάσης εις την Εκκλησίαν, ό.π., σ. 38-43· Ιωάννη Τσικνόπουλλο, Η Ιερά Μονή της Τροοδίτισσης, Λευκωσία 1954, σ. 42-44· Αριστεΐδη Κουδουνάρη, Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920, Λευκωσία 2010, σ. 325, και άλλους. Ας σημειωθεί ότι το σκίτσο του Μακαρίου, που δημοσιεύτηκε από τον Τσικνόπουλο και αναδημοσιεύτηκε στη συνέχεια και από άλλους συγγραφείς, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού δεν έχει σωθεί προσωπογραφία του.

απλός Ιεροδιάκονος, ο οποίος ζούσε συνειδητά στην αφάνεια, και παρά τις διαμαρτυρίες του ότι ήταν «ανάξιος της υψηλής ταύτης θέσεως»⁶.

Η περίοδος της αρχιερατείας του Μακαρίου χαρακτηρίζεται κυρίως από την υπευθυνότητα, με την οποία χειρίστηκε τα διάφορα θέματα, που αφορούσαν στην αξιοπρεπή διαβίωση των υποδούλων. Εκμεταλλευόμενος την έκδοση από την Υψηλή Πύλη του μεταρρυθμιστικού διατάγματος του Χάττι Χουμαγιούν, το 1856, με το οποίο παραχωρήθηκαν θρησκευτικές ελευθερίες στις μειονότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μερίμνησε, ώστε να περιοριστούν τα καταπιεστικά μέτρα των κατακτητών και πέτυχε να γίνουν δεκτές οι μαρτυρίες των Χριστιανών κατοίκων στα δικαστήρια. Φρόντισε επίσης για την ανάρτηση, το 1858, για πρώτη φορά επισήμως στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, καμπάνας στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη στη Λευκωσία, γεγονός που προκάλεσε αισθήματα ευφορίας στους πιστούς⁷. Μερίμνησε ακόμη για την ανακαίνιση του μεγάλου συνοδικού και των παρακείμενων δωματίων του αρχιεπισκοπικού μεγάρου, διασώζοντάς το από την καταστροφή του χρόνου⁸. Διακρίθηκε επίσης για τις μεγάλες υπηρεσίες, που προσέφερε προς τους αδικουμένους από τις αυθαιρεσίες και τη βαναυσότητα των Οθωμανικών Αρχών. Γι' αυτό και πολλοί, ακόμη και απλοί Οθωμανοί, κατέφευγαν κοντά του για να βρουν στήριγμα και να ενισχυθούν πνευματικά, επιδιώκοντας να ακούσουν τον λόγο και τις παραινέσεις του⁹.

Ένας άλλος τομέας δράσης του Μακαρίου είναι ο σχετικός με τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων και την ίδρυση σχολείων στις πόλεις και στα χωριά της Κύπρου. Για τον λόγο αυτό μερίμνησε για τις σπουδές αριθμού νέων στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας, προς τους οποίους παρείχε στέγη και διατροφή στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο. Οι περισσότεροι από αυτούς, μετά την αποφοίτησή τους, επέστρεφαν στη γενέτειρά τους, όπου υπηρετούσαν ως ιερείς ή διδάσκαλοι στα σχολεία, που άρχισαν να ιδρύονται στις πόλεις και στα χωριά στα μέσα του 19ου αιώνα. Ανέδειξε έτσι μια πλειάδα μορφωμένων και πνευματικά καλλιεργημένων

---

6. Για τις σχετικές αναφορές για τον χαρακτήρα του Μακαρίου και τις διαμαρτυρίες του για την εκλογή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο βλ. «Λόγος εις το μνημόσυνο του αιδίου Μακαρίου, εκφωνηθείς υπό του Σχολάρχου Κυπριανού Οικονομίδου», Εκκλησιαστικόν Βήμα, 1.3.1956, σ. 2.

7. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η ανάρτηση καμπάνων στις εκκλησίες της Κύπρου κατά την Τουρκοκρατία (1571-1878)», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 24 (1998) 217-220.

8. Φ. Γεωργίου, Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας Κύπρου, ό.π., σ. 130.

9. «Λόγος εκφωνηθείς εις το μνημόσυνο του αιδίου Μακαρίου», ό.π., σ. 2.

κληρικών και διδασκάλων, οι οποίοι προσέφεραν, κατά την ύστερη Τουρκοκρατία και την πρώιμη Αγγλοκρατία, πολύτιμες υπηρεσίες στην εθνική, πνευματική και κοινωνική ζωή του νησιού¹⁰. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄, ο οποίος συνέχισε αργότερα τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και ακολούθως επέστρεψε στην Κύπρο, όπου υπηρέτησε διαδοχικά ως Ιεροδιδάσκαλος, Μητροπολίτης Κυρηνείας (1889-1893) και Κιτίου (1893-1909), και μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου (1889-1911)¹¹.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού ο Μακάριος πραγματοποίησε συνέλευση προκρίτων στην Αρχιεπισκοπή, στις 30 Αυγούστου 1859, και εξασφάλισε τη στήριξή τους, όπως και των Μητροπόλεων του νησιού, των μεγάλων Μονών Κύκκου, Μαχαίρα, Χρυσοστόμου και Βασίλειας, καθώς και των εκκλησιών της Λευκωσίας. Κατάφερε έτσι με την οικονομική ενίσχυσή τους και με τη βοήθεια του παρεπιδημούντος στην Κύπρο λόγιου Αγιοταφίτη κληρικού Διονύσιου Κλεόπα (1816-1861), να αναδιοργανώσει, τόσο την Ελληνική, όσο και την Αλληλοδιδακτική Σχολή της κυπριακής πρωτεύουσας, προσλαμβάνοντας επιπρόσθετους διδασκάλους και αυξάνοντας τη συνδρομή της Αρχιεπισκοπής¹². Ζήτησε επίσης τη στήριξη Κυπρίων κληρικών του εξωτερικού, όπως του Μητροπολίτη Σεβαστείας (1836-1838)

---

10. Για την περίοδο της αρχιερατείας του Μακαρίου βλ. Λοΐζου Φιλίππου, Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Λευκωσία 1975, σ. 156-162, 227-229, 245-249· Ανδρέα Μιτσιδίδη, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), Ιστορία της Κύπρου, τ. ΣΤ΄, Λευκωσία 2011, σ. 767-780· Ανδρέα Βίττη, Οι Αρχιεπίσκοποι της Κύπρου επί Οθωμανοκρατίας 1571/2-1878, Παραλίμνι - Αγία Νάπα 2010, σ. 238-248.

11. «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς πατήρ του Λαού», Κήρυξ, 5.8.1916. Γενικότερα για τις σπουδές του Κυρίλλου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», Κυπριακά Σπουδαί 71 (2009) 107-108.

12. Ιερώνυμου Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878), Λευκωσία 1930, σ. 75-81, 102· Λοΐζου Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878), τ. Α΄, Λευκωσία 1930, σ. 108, 191-203· Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας, Λευκωσία 1991, σ. 417-428, 431-432. Για τον Δ. Κλεόπα βλ. Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, «Διονύσιος Κλεόπας (1816-1861)», Εκκλησιαστικός Κήρυξ 2 (1912) 549-553, 616-623, 3 (1913) 14-18, 43-51, 80-83, 112-114, 175-177, 246-249, 280-286, 307-312.

και μετέπειτα Πέτρας (1838-1867) του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων Μελέτιου Ματτέου από τη Λεμύθου, του Μητροπολίτη Γάζης (1837-1860) του ίδιου Πατριαρχείου Φιλήμονα από την Αθιένου και του Ιερομόναχου Ιωαννίκιου Βατοπαιδινού (†1871) από τον Πεδουλά, που πρόθυμα ανταποκρίθηκαν με την αποστολή χρημάτων και βιβλίων¹³.

Ακόμη, με βάση τη σχετική απόφαση της συνέλευσης του 1859, ίδρυσε σε χώρο πλησίον του ναού της Παναγίας της Φανερωμένης το πρώτο Παρθεναγωγείο του νησιού, με διευθύντρια την εξ Αθηνών απόφοιτη του Αρσακείου Ερατώ Καρύκη, γεγονός το οποίο συνέτεινε στην ανάπτυξη της κορασιακής εκπαίδευσης στο νησί¹⁴. Ας σημειωθεί ότι για τη λειτουργία του και την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων του, εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών της εποχής, συνέδραμε καθοριστικά ο Σιναΐτης Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος Παπαδόπουλος (†1866) από την Κρήτη, ο οποίος εισέφερε, στις 18 Νοεμβρίου 1860, για τον σκοπό αυτό το ποσό των 10,000 γροσίων και υπέγραψε σχετικό δωρητήριο έγγραφο, στις 24 Μαρτίου του αμέσως επόμενου έτους¹⁵.

---

13. Ι. Περισιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 81-84· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 105-106. Για τον βίο των κληρικών αυτών βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος Ματτέος (1846-1867)», στον τόμο: *Κυκλώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 79-105· Του ιδίου, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», *Επιστημονική Επετηρίδα Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 8 (2008) 89-91 (για τον Πέτρας Μελέτιο)· Του ιδίου, «Ο Κυπριακός κλήρος και το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων», *Κυπριακά Σπουδαί* 57-58 (1993-1994) 25-26· Ιωάννη Λάμπρου, *Κεφάλαια από την Ιστορία και την Κοινωνία της Αθιένου*, Αθήνα 2014, σ. 469-470 (για τον Γάζης Φιλήμονα)· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Ιωαννίκιος Βατοπαιδινός», *Απόστολος Βαρνάβας* 57 (1996) 391-395· π. Δημήτριου Στρατή, *Αρχαικά έγγραφα Ιωαννίκιου Βατοπαιδινού του Κυπρίου (†1871)*, Άγιον Όρος 2005 (για τον Ιωαννίκιο Βατοπαιδινό).

14. Για τα σχετικά έγγραφα, που αφορούν στην ίδρυση του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης, βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 3-4, 20-21, 27-30, 32. Επίσης βλ. Ι. Περισιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 135-136· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 216-217.

15. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 430-431. Για τον βίο του Γρηγορίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο μέγας ευεργέτης της κυπριακής εκπαίδευσης Γρηγόριος Σιναΐτης», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 22 (2016) 53-66.

Ο Μακάριος έθεσε επίσης κάτω από την προστασία του και χρηματοδότησε τις σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών των μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου Γ΄ και Μητροπολίτη Κιτίου Κυπριανού Οικονομίδη, οι οποίοι ήσαν, μαζί με τον Μητροπολίτη Κυρηνείας (1880-1889) και αργότερα Κιτίου (1889-1890) Χρύσανθο Ιωαννίδη, οι πρώτοι κληρικοί με πανεπιστημιακή μόρφωση, οι οποίοι υπηρέτησαν στην Κυπριακή Εκκλησία¹⁶. Ακόμη ευεργέτησε στον τομέα της εκπαίδευσης τη γενέτειρά του, Πρόδρομο, με την ίδρυση σε αυτήν κοινοτικού σχολείου, το 1863, και καταβάλλοντας τον μισθό του διδασκάλου¹⁷.

Ο Μακάριος υπηρέτησε στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του νησιού για περίοδο έντεκα χρόνων, από το 1854 έως το 1865, που απεβίωσε, αφήνοντας φήμη κληρικού, ο οποίος δαπάνησε τη ζωή του στην υπηρεσία των υποδούλων. Το τέλος του υπήρξε μαρτυρικό, αφού παρέμεινε στη Λευκωσία σε περίοδο έξαρσης της επιδημίας της χολέρας, αρνούμενος να εγκαταλείψει την πόλη και παρέχοντας τη συμπαράστασή του στους ασθενείς και στις οικογένειές τους. Τελικά, όμως, η θανατηφόρος ασθένεια προσέβαλε και τον ίδιο, με αποτέλεσμα να αποβιώσει στις 4 Αυγούστου 1865, οπότε, όπως διέσωσε ο αυτόπτης μάρτυρας, μετέπειτα «Άρχων Πρωτοψάλτης της Εκκλησίας Κύπρου», Στυλιανός Χουρμούζιος (1850-1937), ετάφη εν μέσω συγκινητικών εκδηλώσεων των κατοίκων, ανεξαρτήτως θρησκειώματος, ένδειξη της καθολικής αγάπης και του σεβασμού που απολάμβανε¹⁸.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Η Δέλτος τχ 2 (Λευκωσία 2018), σ. 23-26.

---

16. Φ. Γεωργίου, Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας Κύπρου, ό.π., σ. 131. Για τις σπουδές των ανωτέρω κληρικών βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών (μέσα δέκατου ένατου αιώνα - 1931)», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), Στα βήματα του Αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Β΄ για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικής του διακονίας, Λευκωσία 2008, σ. 280.

17. Για το ζήτημα αυτό αναφέρονται οκτώ σχετικά έγγραφα, που δημοσιεύτηκαν και σχολιάστηκαν από τον Κ. Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους», ό.π., σ. 83-87, 107-111.

18. Κωνσταντίνου Μυριανθόπουλου, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Α΄ (1854-1865)», Εκκλησιαστικόν Βήμα, 1.8.1954, σ. 2. Για τον Στ. Χουρμούζιο βλ. Αρ. Κουδουνάρη, Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, ό.π., σ. 665.